

УДК338.24(23):330.3

Газуда М.В.

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ

У статті розглянуто наукові підходи до забезпечення сталого територіального розвитку. Зважаючи на вразливість гірських екосистем, обґрунтовано необхідність окреслення специфічних підходів до формування комфортного середовища з метою забезпечення життєдіяльності мешканців гірської місцевості, збереження і охорони навколишнього природного середовища. Визначено перспективні напрями забезпечення сталого розвитку гірських територій Карпатського регіону.

Ключові слова: сталий розвиток, гірські території, забезпечення життєдіяльності, територіальний розвиток.

Постановка проблеми. Посилена увага суспільства до забезпечення сталого розвитку гірських територіальних систем зумовлюється специфічними умовами, особливостями господарської діяльності і життєзабезпечення гірських мешканців. Умови гірської місцевості справляють істотний вплив на формування спеціалізації території, виокремлюючи пріоритетні види економічної діяльності гірського краю.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення сталого розвитку територіальних систем, зокрема територій гірської місцевості в умовах трансформаційних змін і процесів досліджувала низка науковців, серед них В. Барановський, В. Геєць, М. Голубець, Б. Данилишин, П. Жук, А. Толстоухов, Г. Черевко.

З точки зору теоретико-екологічних підходів до трактування „розвитку сталий” мається на увазі розвиток збалансований (*англ. sustainable – підтримуваний, тривалий, безперервний і development – розвиток*), що зумовлює [5, с. 268]: 1) розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби; 2) розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

В. Барановський обґрунтовує сталий розвиток, який забезпечує певний тип рівноваги, тобто баланс між соціально-економічними та природними його складовими [2, с. 76-81]. М. Голубець зауважує, що сталий розвиток є складною комплексною, глобальною проблемою екологічного та соціально-економічного плану, яка безпосередньо пов'язана з виробничою діяльністю людства [4, с. 7]. Однак, Г. Черевко [16] наголошує на некоректності застосування терміну “сталий

розвиток” до розвитку сільських територій. Він вважає, що більш прийнятним є термін “зрівноважений” – тобто такий, що передбачає збалансований розвиток трьох сфер територіального розвитку – економічної, соціальної, екологічної.

Науковці наголошують, що сучасне бачення сталого територіального розвитку можна розглянути за трьома групами, під якими розуміють розвиток, що забезпечує [1, с. 18]: продуктивність природних ресурсів, яка підтримується („біологічне” визначення); різноманіття окремих видів в екосистемах, що підтримується за умов знаходження цих екосистем у процесі експлуатації чи під будь-яким іншим антропогенним впливом („екологічне” визначення); економічний розвиток, що підтримується за умов відсутності загроз виснаження наявних ресурсів для майбутніх поколінь („економічне” визначення).

Стосовно забезпечення сталого розвитку територіальної системи, як зауважує В. Геєць, стратегія структурних змін повинна зорієнтовуватися на досягнення внутрішньої збалансованості та стабільності на основі орієнтації на внутрішній ринок, ефективну і взаємовигідну співпрацю із зовнішнім ринком [3, с. 11-23]. Така збалансованість територіального розвитку забезпечується вирівнюванням соціально-економічного й екологічного рівнів.

Відповідно до забезпечення соціального територіального розвитку, як зазначено у Копенгагенській декларації про соціальний розвиток і Програмі дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні [8]: економічний і соціальний розвиток та збереження і охорона довкілля є взаємозалежними та взаємодоповнюючими компонентами сталого розвитку, які сприяють забезпеченню більш високої якості життя всіх людей. Найважливішим із відмічених складових є соціальний розвиток, оскільки він сприяє задоволенню потреб і сподівань людей в усьому світі і є обов'язковою вимогою для урядів і всіх секторів громадянського суспільства. При цьому в економічному і в соціальному сенсі найбільш продуктивними є та політика і ті капіталовкладення, які дозволяють людям максимально реалізувати свій потенціал, ресурси і можливості за умови співіснування в гармонії з

природою, що, передусім, є актуальним для формування комфортного проживання на територіях гірської місцевості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення ролі і обґрунтування необхідності формування особливого підходу до забезпечення сталого розвитку територій гірської місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість формування сталого розвитку територій гірської місцевості була відмічена в Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (3-14 червня 1992 р.), де в Порядку денному на XXI ст. (Agenda-21) у розділі II „Збереження та раціональне використання ресурсів з метою розвитку” присвячено окрему главу „Раціональне використання вразливих екосистем: сталий розвиток гірських районів”.

Вразливість територій гірської місцевості зумовлює необхідність формування особливого підходу до їх збереження і охорони, окреслення основних цілей їх збалансованого розвитку. Зокрема [9]:

- підвищення рівня обізнаності щодо розуміння необхідності забезпечення сталого розвитку гірських районів на глобальному, регіональному та національному рівнях і поглиблення цього розуміння;

- збереження і охорона природних ресурсів та створення технічних і організаційних механізмів, покликаних змінювати наслідки стихійних лих;

- розширення глобальної інформаційної мережі і формування бази даних з метою їх використання у процесі обґрунтування і прийняття управлінських рішень стосовно вирішення проблемних питань розвитку гірських територій;

- зміцнення потенціалу держав у сфері удосконалення діяльності з планування, реалізації програм та здійснення контролю у процесі забезпечення сталого розвитку гірських територій;

- підвищення добробуту і благополуччя гірських мешканців, боротьба з бідністю.

Досліджувана тематика знайшла відображення у Плані дій Світового саміту з проблем сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 рік), якому передував Всесвітній гірський форум (2000 р., Шамбері, Франція), де увага зосереджувалася на питаннях еколого-економічного і соціального розвитку територій гірської місцевості, було прийнято „Хартію гірських районів”, у якій чітко наголошувалось про необхідність формування політики гірського розвитку з метою реалізації трьох важливих складових [7, с. 42]: 1) гірські території повинні знайти місце в суспільстві, зберігаючи свою унікальність; 2) гірські території повинні прийняти виклик відкритості та економічного змагання, а також зміни умов торгівлі на свою користь; 3) гірським територіям необхідно зберегти контроль за станом довкілля та управління природними ресурсами з урахуванням не лише необхідності, але й від імені національної і світової спільноти.

Законодавче забезпечення розвитку гірських територій України зумовлюється низкою законодавчих та нормативних актів. Так, Законом України

„Про статус гірських населених пунктів в Україні” (від 15.02.1995 р.) [13] встановлено критерії, за якими населені пункти набувають статусу гірських, визначено основні засади державної політики щодо розвитку гірських населених пунктів та гарантії соціального захисту громадян, що у них проживають, працюють або навчаються. Відмічено, що до гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність. Важливими нормативними документами є постанови Кабінету Міністрів України „Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських” (від 11.08.1995 р.) та „Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах” (від 11.08.1995 р.) [11, 14].

Формування напрямів гірської політики України базується і на ратифікації міжнародних документів, що в більшості випадків надає юридичної сили міжнародним договорам. Так, Законом України „Про ратифікацію Карпатської конвенції” (від 07.04. 2004 р.) [12] ратифіковано Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція), прийняту в 2003 р.

У Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат [15] зазначено, що Карпати є унікальним природним скарбом визначної краси та екологічної цінності, важливим центром біорізноманіття, головним водозбором великих річок, необхідним середовищем існування та притулком для багатьох видів рослин і тварин, які знаходяться під загрозою зникнення та найбільшою у Європі територією з незайманими лісами. Крім цього, було відмічено, що Карпати є важливою частиною екологічного, економічного, культурного, рекреаційного довкілля та середовища існування у серці Європи, спільного для багатьох народів та країн.

Усвідомлення суспільством вагомості ролі Карпатської гірської системи для нинішніх і прийдешніх поколінь стало підставою для проголошення 2002 року Генеральною Асамблеєю ООН міжнародним роком гір.

Значною є увага науковців до забезпечення сталого розвитку гірських територій, що підтверджується численними конференціями з відміченої тематики. Так, у Львові 4-5 жовтня 2012 р. відбулась III Міжнародна науково-практична конференція „Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій” [6, с. 35], де обговорювалися актуальні соціально-економічні та екологічні проблеми Українських Карпат, було окреслено концептуальні підходи і виокремлено практичні рекомендації щодо їх вирішення у контексті Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, формування та реалізація ефективної гірської політики в Україні.

З метою забезпечення сталого розвитку територій гірської місцевості Карпатського регіону доцільним є вивчення і впровадження в українську

практику досвіду європейських країн, де для врегулювання проблемних питань розвитку гірських територій застосовуються заходи щодо реалізації гірської політики. Серед таких підходів важливим є принцип компенсаційної допомоги, яка надається передусім гірським регіонам, що характеризуються депресивністю. Застосовується також система заохочувальних премій, які надаються виробникам продукції, виготовленої у несприятливих умовах господарювання, та пільговий режим щодо європейських квот виробництва. Для перспективного розвитку гірських територій європейська практика передбачає пільговий інвестиційний режим.

Забезпечення сталого розвитку територій гірської місцевості Карпатського регіону зумовлює виокремлення таких напрямів:

- задіяння ефективних механізмів залучення інвестиційних ресурсів для розвитку економіки гірського краю;
- впровадження науково-технологічних інновацій і сучасних управлінських методів у сферу господарювання;

- забезпечення пільгових умов аграрного господарювання з метою вирощування екологічно чистої продукції;
- сприяння у застосуванні альтернативних і відновлюваних джерел енергії як у виробничій, так і побутовій сферах і життєзабезпечення гірських мешканців;
- зменшення антропогенного впливу на довкілля з метою його збереження і охорони тощо.

Висновки. Дослідження підтверджує необхідність формування комплексного підходу до окреслення перспектив розвитку територій гірської місцевості Карпатського регіону, який базуватиметься передусім на врахуванні регіональних властивостей території. Важливим при цьому є поєднання інтересів держави, органів місцевого самоврядування та громади, що сприятиме активізації процесів розвитку територій гірської місцевості і забезпечить їх збалансоване зростання.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы устойчивого развития/под общ. ред. И.В. Недина и Е.И. Сухина. – К.: Знание, 2003. – 430 с.
2. Барановський В.А. Територіальна модель дослідження сталого екологічного розвитку України/ В.А. Барановський//Економіка України. – 1998. – № 8. – С. 76 – 81.
3. Геєць В.М. Економічне зростання в 2000 – 2002 рр. та складові політики розвитку в довгостроковому відношенні/ В. Геєць //Економіка і прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 11–23.
4. Голубець М.А. Сталий розвиток – головна проблема XXI сторіччя/ М. А. Голубець //Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика): Щорічник наук. пр. Вип. XX/НАН України. Інститут регіональних досліджень; відп. ред. М.І.Долішній. – Львів. 2000. – 212 с.
5. Екологічна енциклопедія : У 3 т. / головн. ред. А.В. Толстоухов та ін. – К. : ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”, 2008. – Т. 3: О-Я. – 472 с.
6. Жук П. Проблеми розвитку гірського Карпатського регіону у фокусі уваги науковців і практиків/П. Жук//Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні; грудень 2012. – С. 35–37.
7. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону. – Львів : Поллі, 2007. – С. 42.
8. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo-law.kiev.ua/242076.html>
9. Міжнародний рік гір і діяльність Робочої групи з управління водозборами в гірських районах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unesc.org/fileadmin/DAM/timber/.../efc11
10. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К. : ЗАТ „Нічлава”, 2006. – 704 с.
11. Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.1995 № 647 (647-95-п). – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1056.539.0>
12. Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України від 07.04.2004 № 1672-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 32, ст.383
13. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15.02.1995 р. № 56/95 – ВР/Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. № 9, – 58 с.
14. Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.1995 № 648. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648-95-п>
15. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс] : Конвенція, Міжнародний документ від 22.05.2003. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_164
16. Черевко І.В. Господарства населення у зрівноваженому розвитку сільських територій: теоретичні і практичні аспекти/ І. В. Черевко// Інноваційна економіка 11'2012 (37). Тернопіль, 2012. – С. 119-122.

REFERENCES

1. Aktualnyie problemy ustoychivogo razvitiya/pod obsch. Red. I. V. Nedina i E. I. Suhina. – K.: Znanie, 2003. – 430 s.
2. Baranovs'kyi V.A. Terytorial'na model' doslidzhennya staloho ekolohichnoho rozvytku Ukrainy / V.A. Baranovs'kyi//Ekonomika Ukrainy. – 1998. - №8. – S. 76-81. 10
3. Heyets' V. M. Ekonomichne zrostannya v 2000-2002 rr. ta skladovi polityky rozvytku v dovhostrokovomu vidnoshenni/ V. Heyets//Ekonomika i prohnozuvannya. – 2002. - № 1. – S. 11-23.
4. Holubets' M.A. Stalyy rozvytok – holovna problema KhKhI storichchya/ M. A. Holubets' //Sotsial'no-ekonomichni doslidzhennya v perekhidnyy period. Stalyy rozvytok ta ekolohichna bezpeka (rehional'na polityka): Shchorichnyk nauk. pr. Vyp. KhKh/NAN Ukrainy. Instytut rehional'nykh doslidzen'; vidp. red. M.I.Dolishniy. – L'viv. 2000. – 212 s.
5. Ekolohichna entsyklopediya : U 3 t. / Holovn. red. A. V. Tolstoukhov ta in. – K. : TOV „Tsentr ekolohichnoyi osvity ta informatsiyi”, 2008. – T. 3: O-Ya. – 472 s.
6. Zhuk P. Problemy rozvytku hirs'koho Karpat'skoho rehionu u fokusi uvahy naukovtsiv i praktykiv/P. Zhuk//Mistseve samovryaduvannya ta rehional'nyy rozvytok v Ukraini; hruden' 2012. – S. 35-37.
7. Kontseptual'ni zasady staloho rozvytku hirs'koho rehionu. – L'viv : Polli, 2007. – S. 42.
8. Kopenhahens'ka deklaratsiya pro sotsial'nyy rozvytok [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://pravo-law.kiev.ua/242076.html>
9. Mizhnarodnyy rik hir i diyal'nist' Robochoyi hrupy z upravlinnya vodozboramy v hirs'kykh rayonakh [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.unece.org/fileadmin/DAM/timber/.../efc11
10. Pryrodno-resursna sfera Ukrainy: problemy staloho rozvytku ta transformatsiy / Pid zah. red. chl.-kor. NAN Ukrainy B. M. Danylyshyna. – K. : ZAT „Nichlava”, 2006. – 704 s.
11. Pro perelik naselenykh punktiv, yakym nadayet'sya status hirs'kykh [Elektronnyy resurs] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 647 (647-95-p) vid 11.08.1995. – Rezhym dostupu : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1056.539.0>
12. Pro ratyfikatsiyu Ramkovoyi konventsiyi pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat/Zakon Ukrainy vid 07.04.2004 № 1672-IV // Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2004, № 32, st.383
13. Pro status hirs'kykh naselenykh punktiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 15.02.1995 r. № 56/95 – VR/Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR), 1995. № 9, – 58 s.
14. Pro umovy oplaty pratsi osib, yaki pratsyuyut' v hirs'kykh rayonakh [Elektronnyy resurs] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 648 vid 11.08.1995. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648-95-p>
15. Ramkova konventsiya pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat [Elektronnyy resurs] : Konventsiya, Mizhnarodnyy dokument vid 22.05.2003. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_164
16. Cherevko I.V. Hospodarstva naselelnya u zrivnovazhenomu rozvytku sil's'kykh terytoriy: teoretychni i praktychni aspekty/ I. V. Cherevko// Innovatsiyna ekonomika 11"2012 (37). Ternopil', 2012. – S. 119-122.